

תשובות קצרות

1. פירות שנשרו לרשות הרבים: היתר לקיחתם וחיובם בהפרשת תרומות ומעשרות (הרב איל בן דוד)

שאלה | לשכני יש עץ לימון. על ענפיו יש פירות, והענפים יוצאים מחצרו אל רשות הרבים. לפעמים נושרים פירות מן העץ לרשות הרבים. האם מותר לקחת את הפירות האלה? האם חייבים להפריש מהם תרומות ומעשרות?

תשובה | מצד הדין, פירות שגדלים על עץ שייכים לבעל העץ, גם אם ענפיו נוטים לרשות הרבים, אך אם הם נפלו, יש לחלק בין פרי שנמאס אחרי נפילתו והבעלים מפקירים אותו, ובין פרי שגם אחרי נפילתו אינו נמאס, והבעלים אינם מפקירים אותו. וזו לשון ה'שלחן ערוך' (חו"מ, סי' רס סעי' ו):

וכן תאנה שהיא נוטה לדרך ונמצאו תאנים תחתיה מותרים שהבעלים מתייאשים מהם מפני שהתאנה וכיוצא בה עם נפילתה נמאסת אבל זיתים וחרובים וכיוצא בהם אסורים.

עם זאת, לפי חוקי המדינה פירות שנפלו לרשות הרבים שייכים לרבים ולא לבעל העץ, ולכן כל אדם יכול לאסוף אותם.¹ למרות שלפעמים נוהגים לפי מנהג מדינה גם אם הוא מנוגד לדין תורה,² כאן אין זה מנהג אלא חוק, ואם חוקי המדינה סותרים את דיני התורה - אין להם תוקף. לכן, אם בעל העץ מקפיד לאסוף את הפירות שנשרו, הם שייכים לו ואסור לקחתם.

סיכום

פירות שגדלים על ענף שנוטה לרשות הרבים שייכים לבעל העץ. אם הפירות נפלו, והם נמאסים אחרי הנפילה, מותר לקחת אותם, ואין צורך לעשר אותם, כי הם הפקר. בדרך כלל לימון אינו נמאס גם אחרי נפילתו, ולכן אסור לקחת אותו גם לאחר נפילתו מן העץ.

1. החוק מופיע באתר הכנסת: http://www.knesset.gov.il/review/data/heb/law/kns6_land.pdf, פ"ה סי' ד סעי' 50 (עמ' 264).

2. היחס בין דין התורה למנהג המדינה הוא נושא רחב. עם זאת, גם הדעה שסוברת שיש להתחשב בחוק, סוברת כך רק אם זהו המנהג; עיין שו"ת הרשב"א, ח"ו סי' רנד; שו"ת ציץ אליעזר, חט"ז סי' סט; שו"ת אגרות משה, ח"א סי' עב; ועי' גם בדברי הרה"ג יעקב אריאל ב'אמונת עתיך' (97, עמ' 86), ואכמ"ל.

2. עוד על פירות שנשרו לרשות הרבים (הרב יואל פרידמן)

תשובה | לעניות דעתי נראה שבדרך כלל אנשים אינם מקפידים על הפירות שנפלו לרשות הרבים, ועוברים ושבים אינם נמנעים מלקחת אותם. לכן, החוק במקרה זה עולה בקנה אחד עם המנהג,³ וייתכן שדין הפירות כדין חפץ שנפל בזוטו של ים (שו"ע, חו"מ סי' רנט סעי' ז), שנחשב אבוד מן הבעלים. ולכן נראה שמותר לקחת את הלימונים שנפלו לרשות הרבים, ואין להפריש מהם תרומות ומעשרות, ואם הבעלים רוצה להפריש - יפריש ללא ברכה.

3. נוסח מקוצר להפרשת תרומות ומעשרות (הרב איל בן דוד)

שאלה | מהו הנוסח המקוצר להפרשת תרומות ומעשרות?

תשובה | ה'חזון איש'⁴ כותב שמי שיש לו 'נוסח כתוב להפרשת תרומות ומעשרות ע"פ חכם', והוא נמצא בדרך ואין לו נוסח כתוב כדי להפריש תרומות ומעשרות, ייקח יותר מאחוז מן הפירות ויאמר: 'כל ההפרשות וחילול מעשר שני יחולו כמו שכתוב בנוסח שברשותי כדת'.

ויסוד דברי ה'חזון איש' בדברי הרמ"א (שו"ע, אבה"ע סי' לח סעי' ג):

וי"א דאפילו לא פירש כל דיני תנאי, רק אמר סתם שמתנה כתנאי בני גד ובני ראובן, הוי תנאי גמור.

ומדבריו למד ה'חזון איש' שמועיל גם לומר שהוא מפריש תרומות ומעשרות כפי הנוסח שברשותו. עם זאת, הגאון הרב צבי פסח פרנק חלק עליו וכתב שאין ללמוד מדברי הרמ"א דלעיל, וזה לשונו:

ואין הנידון דומה דהתם לעניין כפילת התנאי מיירי ועצם חלות הענין הלא נעשה בדברים ברורים ומפורשים והתנאי אינו אלא גילוי מלתא בעלמא באיזה אופן יחול הקנין.

נוסף על כך, הרב שטרנבוך⁵ כתב שגם לשיטת ה'חזון איש' האמירה המקוצרת מועילה רק אם הוא מבין מהו עיקר ההפרשה, אבל אם אינו מבין אותו, גם לדעת ה'חזון איש' לא יועיל נוסח מקוצר. ועל אף שחלק מפוסקי זמננו⁶ העתיקו את דברי ה'חזון איש' להלכה, נראה שלכתיחילה אין לסמוך עליהם, וכאמור גם ה'חזון איש' עצמו לא כתב כן אלא למי שנמצא בדרך ואינו יודע את הנוסח בעל פה.

4. הסרת מזוזות מקרווילות כשעוברים ליישוב קבע (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | את מבני המגורים ששייכים למנהלת סל"ע באתרים הזמניים של אנשי 'גוש קטיף' מפרקים לאחר שהמשפחות שגרו בהם עוברות למגורי הקבע שלהן. עם זאת, ייתכן שבעתיד חלק מן המבנים יישארו במקומם, וחלק מהם יפורקו, ישופצו ויועברו

3. ולכך הסכים מו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.

4. חזון איש, דמאי סי' טו סק"ו.

5. שו"ת אור לציון, ח"א יו"ד סי' כד; מנחת יצחק, ח"א סי' פה; דרך אמונה, תרומות פ"ג ס"ק עט.

6. שו"ת תשובות והנהגות, ח"א סי' תרסז; וכן כתב הרב שטרנבוך בהערות לספר 'חיל הארץ', פ"ו סעי' א.

למקומות אחרים. האם המשפחות שעוברות ליישוב הקבע שלהן צריכות להשאיר את המזוזות בקרווילה שגרו בה?

תשובה | כשעוזבים בית ויהודים אחרים אמורים לגור בו, אסור להסיר את מזוזות הבית.⁷ לביאור סיבת האיסור נאמרו שני טעמים:

טעם א: המזוזה משרה את השכינה בבית, וכיון דחלה קדושת שכינה בבית זה אין לו לסלקה משם.⁸

טעם ב: המזוזה שומרת על הבית ממזיקים, ומי שיסיר אותה יגרום לכניסת מזיקים לבית, והם יזיקו למי שיגור בבית בלא מזוזה.⁹

עם זאת, אם המזוזות שקבועות בבית הן מזוזות מהודרות, מותר להחליפן במזוזות אחרות על ידי הורדת המזוזות המהודרות לצורך בדיקת סופר, קביעת מזוזות כשרות אך מהודרות פחות במקום המזוזות המהודרות, וקביעת המזוזות המהודרות בבית החדש.¹⁰

את שווי המזוזות שהושארו אפשר לתבוע מן הדיירים החדשים.¹¹

כאשר עוזבים בית שעומד להריסה, אין חובה להשאיר בו מזוזה, היות ששם 'בית' עומד לפקוע ממנו. יתרה מזו, יש חובה להסיר, כיוון שעלול להיגרם להן ביזיון עקב פירוק הבית. מציאות זו דומה לדין בית שישראל שכר מנכרי, ולפיו חובה להסיר את המזוזות בתום תקופת השכירות, ואחד הטעמים לחובה זו הוא החשש לביזיון.¹² דין זה תקף גם אם המבנה ישהה זמן רב עד שיפנו אותו.¹³

5. זמן קביעת מזוזה בבית חדש (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | מתי יש לקבוע מזוזות בבית חדש? האם קביעת המזוזה בפתח הראשי יכולה להידחות, כדי לעשותה בפני קהל גדול?

תשובה | יש הסוברים שחובת קביעת המזוזה היא רק מתחילת המגורים בבית. לדעתם, אין חיוב לקבוע מזוזה לפני כן, היות שמצוות מזוזה היא 'חובת הדר', כלומר, חובת האנשים שגרים בבית, ולא חובתו של בעל הבית אם אינו גר בו. כך משמע מדברי ה'מגן

7. ב"מ קב ע"א; רמב"ם, הל' תפילין ומזוזה פ"ה ה"א; שו"ע, יו"ד סי' רצא סעי' ב; שו"ת שאילת יעב"ץ, ח"ב סי' קיט; חובת הדר, פ"א סעי' יב.

8. ריטב"א, ב"מ קב ע"א ד"ה לא יטלנה; וכן כתב בשמו 'נימוקי יוסף', נט ע"א בדפי הרי"ף ד"ה ת"ר.

9. תוס', שבת כב ע"א ד"ה רב אמר, תירוצ' שני; תוס' הרא"ש, שבת כב ע"א ד"ה שמואל אמר, תירוצ' שלישי.

10. דעת קדושים, יו"ד סי' רצא סעי' ב ד"ה וכשיצא; שו"ת יביע אומר, ח"ג יו"ד סי' יח; ועוד פוסקים. אמנם למרות שהדבר מותר, יש מחמירים שלא לעשות כן, כפי שכתב מו"ז בשו"ת ישכיל עבדי, ח"ח יו"ד סי' כה בדעת כמה פוסקים.

11. ריטב"א, ב"מ קב ע"א ד"ה לא יטלנה; חובת הדר, פ"א סעי' יב ס"ק נא, לפי דעת הרמ"א, יו"ד סי' רצא סעי' ב.

12. שו"ע, יו"ד סי' רצב סעי' ב; שאילת יעב"ץ, ח"ב סי' קכא; פתחי תשובה, סי' רצב ס"ק ט; ילקוט יוסף, חופה וקידושין, עמ' תרמז.

13. דעת קדושים, יו"ד סי' רצא סעי' ב ד"ה מ"ש בשו"ע; חובת הדר, פ"א סעי' יב; שם ס"ק נד. וכן פסק הרב אליהו בקשי-דורון שליט"א בשו"ת 'בנין אב', ח"א סי' מד אות ב.

אברהם¹⁴: 'כל זמן שאינו דר בתוכה פטור ממזוזה... ולכן נראה לי דסתמא דמילתא במזוזה קובעה כשדר בתוכה לכן מברך על עשייתה'. וכן גם דעת החיד"א בספרו 'ברכי יוסף'¹⁵: 'נראה דמכל שכן שלא יקבע מזוזה קודם שיבא לדור בבית'. וכן כתב ה'משנה ברורה'¹⁶: 'חובת הדר היא ואין לברך על המזוזה רק כשהוא נכנס לדור בהבית תיכף ומיד...'. אמנם יש הסוברים שהחוב לקבוע מזוזה חל משעה שבעלי הבית החליטו לגור בבית¹⁷, אך נראה שדעת הפוסקים שהובאו לעיל חולקים על דעה זו. יש גם פוסקים שסוברים שהכנסת הרהיטים וחפצים אחרים לבית החדש נחשבת תחילת המגורים בבית, ולדעת חלק מהם, הכנסת חפצים נחשבת תחילת הדיור רק אם נוצר צורך להפקיד שומר על החפצים, וכפי שכתב הרב צבי פסח פרנק זצ"ל¹⁸:

דרך העוברים לדור מבית לבית אחר, שמקודם מעבירים את הרהיטים והחפצים בכמה פעמים דהיינו שמעבירים חלק מהחפצים מדירה לדירה והוא יושב בדירה החדשה ומשמרן עד שמעבירין את הנשאר... שיקבע את המזוזות ויברך עליהן אחרי שיכניסו את החפצים הראשונים... שהכנסת החפצים בבית ושמירתן הרי זה התחלת המגורים שלו בתוך הבית...

לדעתו, הכנסת חפצים לבית בלא צורך לשמור עליהם, אינה נחשבת התחלת המגורים בבית. ויש אחרונים שמשמע מדבריהם שניתן לקבוע מזוזה לאחר העברת החפצים גם אם אין צורך לשמור עליהם, ובלבד שהועברה הבעלות על הבית, וקביעת המזוזה נעשית סמוך לכניסה אליו.¹⁹

הסיבה שכיום נפוץ המנהג לקבוע את המזוזות בלילה הראשון של המגורים בבית, היא שבזמן זה אפשר לברך 'לקבוע מזוזה' לדעת כל הפוסקים. גם הפוסקים שמתירים להקדים את קביעת המזוזות אינם סוברים שיש חיוב להקדים את קביעתן לפני הכניסה לגור בבית בפועל, ובייחוד לאור העובדה שקביעת המזוזה היא תחילת חינוכו של הבית (על פי תרגום יונתן בן עוזיאל לדברים כ, ה). עם זאת, כל הפוסקים סוברים שאין לדחות את קביעת המזוזה לאחר שנכנסים לגור בבית²⁰, וכן אין להקל ולהסתמך על קביעת המזוזות שבחדרי השינה, שכן קביעת המזוזה בפתח הבית היא חובה בפני עצמה.²¹

14. מגן אברהם, או"ח סי' יט ס"ק א.

15. ברכי יוסף, או"ח סי' יט ס"ק ב.

16. משנה ברורה, סי' יט ס"ק ד.

17. הרב ירוחם פישל פערלא זצ"ל בהערותיו לרס"ג, עשה ח; הובאו דבריו בספר 'חובת הדר', פ"ט הע' א.

18. שו"ת הר צבי, יורה דעה סי' רלה, על פי דברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ז הי"ג) לעניין החוזרים מעורכי המלחמה.

19. כן משמע מדברי הרב יעקב בלוי זצ"ל בספר 'חובת הדר', פ"ט סעי' א, ומדברי הרב נסים קרליץ שליט"א בספר 'חוט שני', הלכות מזוזה עמ' נז, ובשער הציון (שם) הע' מז בשם החזו"א זצ"ל והרב חיים קנייבסקי שליט"א.

20. עי' בהרחבה בהערה על 'ברכי יוסף', או"ח סי' יט ס"ק ב; ילקוט יוסף, שובע שמחות עמ' תקלב-תקלד סעי' ח-ט; תשובת הרב עובדיה יוסף זצ"ל, שם הע' ח.

21. עי' חוט שני, עמ' פו; שם, עמ' קיד.

6. סעודת מצווה בקביעת מזוזה ובחנות בית (הרב אהוד אחיטוב)

שאלה | מתוך השמחה שנובעת מכניסת המשפחות הראשונות לבתיהן החדשים ב'בני דקלים', עלתה השאלה: מהי משמעות סעודת 'חנות הבית' שנהוג לעשות בזמן קביעת מזוזה וכניסה לבית חדש?

תשובה | אדם שבנה בית ולא חנכו, מצווה להחזירו ממלחמת הרשות, כמפורש בתורה: 'מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה ואיש אחר יחנונו...' (דברים כ, ה). חנות הבית היא תחילת המגורים בבית או פעולה שמציינת זאת; כך פירש רש"י (דברים כ, ה) ועוד מפרשים (שם) את המילה 'חינוך' בתור לשון התחלה, וכן משמע בדברי יונתן בן עוזיאל, שפירש שקביעת מזוזה בבית חדש היא חינוך הבית. ויש מפרשים (ספר השרשים לרד"ק, ערך 'חנך') שהסעודה הראשונה שאנשים רגילים לסעוד בכניסתם לבית החדש נקראת 'חינוך הבית': 'התחלת האכילה בבית חדש יקרא חינוך כמו שיקרא התחלת הלימוד בנער'. גם מדברי הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ז הי"ב-יג) מתבאר שההגדרה העיקרית של חינוך הבית היא תחילת המגורים בבית. המצווה להחזיר ממלחמת רשות את מי ש'בנה בית ולא חנכו' נאמרה רק בארץ ישראל, כלשון הירושלמי (סוטה פ"ח ה"ג):

יכול הבונה בית בחוצה לארץ יהא חוזר (מעורכי המלחמה)? תלמוד לומר: 'ולא חנכו' - את שמצווה לחנכו, יצא זה (בית בחו"ל) שאינו מצווה לחנכו. וכך פסק הרמב"ם (הל' מלכים פ"ז הי"ד): 'כל הבונה בית או נוטע כרם בחוצה לארץ, אינו חוזר עליה'. כלומר, לפי הרמב"ם מצוות חנות הבית היא חלק ממצוות יישוב ארץ ישראל. והפוסקים כתבו שסעודת חנות הבית בארץ ישראל נחשבת סעודת מצווה מצד עצמה, וכפי שפסק אחד מגדולי האחרונים, בעל שו"ת 'באר שבע' (סי' ע):

אם הוא בארץ ישראל אז נקרא סעודת מצווה... שמנהג לשמוח בעניין מצוה עד שכשהשלימה עושים שמחה ומשתה ויו"ט. כדבריו פסק ה'מגן אברהם'²² והאדמו"ר מסוכטשוב²³ ביאר את דבריהם בהרחבה. גם בעל שו"ת 'ציץ אליעזר' כתב כך:²⁴

סעודת מילה, פדיון הבן וחנות בית בארץ ישראל הרי עצם המצוה היא הסעודה, בכדי לחבב ולהדר את אלו המצות, ולהודות לה' ברוב עם שזיכהו לכך...

ובשו"ת 'אפרקסתא דעניא'²⁵ פסק שבארץ ישראל אין חולק על כך. גם בבית חדש בחוץ לארץ - לדעת חלק מן הפוסקים - אם לומדים בו תורה מיד כשנכנסים לגור בו, ועושים סעודה לאחר הלימוד, הסעודה נחשבת סעודת מצווה, וכפי שכתב המהרש"ל.²⁶ וגם בחנות הבית בארץ ישראל נהוג לומר את 'סדר חנות הבית'

22. מגן אברהם, או"ח סי' תרסח ס"ק ה.

23. שו"ת אבני נזר, יו"ד סי' שפד.

24. שו"ת ציץ אליעזר, ח"י סימן לב.

25. שו"ת אפרקסתא דעניא, ח"א סי' קכג.

26. ים של שלמה, ב"ק פ"ז סי' לז. בעקבותיו כתבו כך גם בעל שו"ת 'תורה לשמה', סי' תפ"ד, על פי שו"ת 'תשב"ץ קטן', סי' ק"ע; כף החיים, או"ח סי' רכג ס"ק יט.

מיד כשנכנסים לגור בו, כדי להיות 'מעלין בקודש'. באמירת סדר זה בעל הבית מראה שכבר 'בתחילת בואו לשכון בבית הזה, שנפשו איוותה ויעש תחילה וראש; חנוכת הבית בדברי תורתך הקדושה, לייסד את הבית ולחנכו בדברי תורה' (מתוך 'סדר חנוכת הבית' לחיד"א).

מכון פוע"ה

פוריות ורפואה על פי ההלכה

7. האם ראוי לדעת את מין העובר? (הרב יוסף איתן)

שאלה | הלכתי לעשות אולטרסאונד בזמן ההיריון, כדי לוודא שברוך ה' הכול תקין. בעלי אמר לי שעדיף שלא נדע את מין העובר, כי אין למידע זה שום תועלת רפואית. האם אכן ראוי להימנע מלבקש לדעת את מין העובר?

תשובה | בעידן המודרני מקובל ברוך ה' לדרוש את ה', אבל גם 'לדרוש את הרופאים' שיודעים 'לראות את הנולד' ולסקור את איברי העובר במכשיר אולטרסאונד. היות שהדבר נחשב נורמטיבי, אין זו חדירה לתחום שהקב"ה הסתיר, אלא נתיב במסלול הטבעי שחקק ה' בעולמו. יש בידיעה זו תועלת אפשרית לצורך המשך ההיריון או הלידה, ובהחלט גם גורם מרגיע לזו הזקוקה לכך. לעומת זאת, לידיעת מין העובר אין שום משמעות רפואית, והיא נועדה אך ורק לספק את יצר הסקרנות. מחד, אין בידיעה זו שום איסור הלכתי מפורש, ומאידך - 'תני: שבעה דברים מכוסים מבני אדם... ואין אדם יודע מה בעיבורה של אישה...' (בראשית רבה, פרשה סה פ"ס ב), ובעל 'יפה תואר' (שם) מפרש שידיעה מוקדמת זו עלולה לאכזב את ההורים, ובכל מקרה - להקטין את שמחת הלידה.

למעשה, אין לשאלה זו תשובה חד-משמעית, והדבר נתון להחלטת בני הזוג. נציין רק שלעתים יש לשאלה זו גם משמעות הלכתית-מעשית. כתב בעל 'הרוקח':²⁷ 'אשת כהן מעוברת מותרת להיכנס באהל המת, דספק ספיקא הוא, שמא היא נקבה, ושמא נָפֶל'. אמנם רבים משיגים על דבריו²⁸ ואומרים שבכל מקרה מותר לה להיטמא, כי העובר עדיין חלק ממנה, וגם הטומאה אינה מטמאת את הבלוע, אבל אשת כוהן יכולה לברר לפחות ספק אחד, ואם יש לה בן - הרי לשיטת הרוקח אסור לה להיטמא. אמנם היו שפסקו²⁹ שראוי לאשת כוהן לברר את מין העובר ולפי הבירור להחליט באיזה בית חולים ללדת, אולם למעשה נראה שאין חובה בדבר.

27. ספר הרוקח, סי' שסו; הובא בש"ך, יו"ד סי' שעא ס"ק א.

28. עי' פתחי תשובה, יו"ד סי' שעא ס"ק א.

29. ר"י אלישיב, מובא ב'נשמת אברהם', יו"ד סי' שעא.

8. האם מומלץ להתחתן עם בת דוד? (הרב יוסף איתן)

שאלה | חשבתי לבדוק היכרות למטרת נישואין עם בת דודתי, אבל הזהירו אותי שהדבר אינו מומלץ. למיטב זכרוני, יש בדברי חז"ל המלצה להינשא לקרובת משפחה. מה נכון לעשות?

תשובה | אמרו חז"ל (יבמות סב ע"ב-סג ע"א): '...והנושא את בת אחותו... עליו הכתוב אומר: אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני'. על פי הדברים האלה כתב הרמב"ם (הל' איסורי ביאה פ"ב הי"ד): 'מצות חכמים שישא אדם בת אחותו והוא הדין לבת אחיו שנאמר ומבשרך לא תתעלם'. ואף הרמ"א (אבן העזר סי' ב סעי' ו) כתב בסגנון דומה. כמה הסברים נתנו רבותינו הראשונים להדרכה זו. היו שראו התאמה בשידוך זה בגלל הקרבה מצד סגנון החשיבה והאופי האנושי.³⁰ אחרים ראו בו גמילות חסד,³¹ ואילו רש"י³² הבין שזו ערובה טובה לכך שהאיש יחבב את אשתו! עם זאת, בזמננו ידוע שנישואי קרובים (כגון בני דודים) מעלים באופן ברור את הסיכון להולדת צאצאים בעלי מום או בעיות רפואיות וגנטיות שונות ומשונות (7-10 אחוזים). ומעניין מאוד שכבר לפני כשמונה מאות שנים שלל רבי יהודה החסיד בצוואתו נישואי אדם עם בת אחיו או אחותו. ואף על פי שדבריו מנוגדים לדברי חז"ל המפורשים דלעיל, בעל שו"ת 'אבן הראשה'³³ מסביר שדברי חז"ל נאמרו במציאות שבה נשאו אישה לשם שמים, אך בדורות המאוחרים 'המון העם מתכוונים לשם נוי, ובמצב כזה אין חסינות מפני ה'היזק הטבעי'.

כיצד אפוא יש להורות לבחור ובת דודתו המבקשים להשתדך יחד: האם עליהם להימנע מכך, בבחינת 'חמירא סכנתא מאיסורא', או שמא אין להפריז בחששות, שהרי בעבר שידוך כזה היה מקובל ורצוי, ובבחינת 'שומר פתאים ה'?' הפוסקים שהתייחסו לשאלה, ובהם הרב אליעזר יהודה ולדנברג בשו"ת 'ציץ אליעזר',³⁴ חיוו דעתם שאמנם אין לאסור ממש שידוך זה, אבל בהחלט ראוי להימנע ממנו, ויש להתריע באוזני המשתדכים על הסיכונים שנלווים אליו. וכיום נראה שמכיוון ואנו ברוך ה' קהל גדול בלע"ר, ויש אפשרויות שידוך רבות, אין צורך קיומי בנישואי קרובים כפי שהיה נהוג בעבר, וכל ישראל חברים.

9. האם יש חיוב לתרום דם או מח עצם? (הרב יוסף איתן)

שאלה | האם יש חיוב לתרום דם? ומה בנוגע ליהודי שהתברר שמח העצם שלו יוכל להביא מרפא לרעהו - האם הוא מחויב לתרום אותו?

תשובה | מדברי הגמרא (סנהדרין עג ע"א) משמע שהחיוב לפעול לצורך הצלת חולה נלמד בעיקר מחובת השבת אבדת גופו של אדם. מחויבות זו תקפה גם אם ייגרם הפסד

30. מאירי, יבמות סג ע"א.

31. יד רמ"ה, יבמות שם.

32. רש"י, יבמות שם.

33. שו"ת אבן הראשה, סי' לא.

34. ציץ אליעזר, חט"ו סי' מד.

ממוני או טרחה, ואפילו טרחה מרובה. עם זאת, מתשובת רדב"ז³⁵ ביקש הרב שאול ישראל³⁶ ללמוד שמצד הדין אי אפשר לחייב אדם לתרום מגופו באופן שגורם לו חבלה. אך כאן יש להבחין בין תרומה שנטילתה מן הגוף איננה מותרת חיסרון - כגון תרומת דם, ובה כמות הדם שנלקחה מתחדשת בזמן קצר יחסית - ובין תרומת כליה, שאמנם איננה מסכנת את החיים, אבל הגוף יישאר עם כליה אחת בלבד. נוגע למקרה הראשון ראוי לתרום דם, ואף מומלץ לעשות זאת, מגדר 'לפנים משורת הדין'. ואילו בנוגע לתרומת כליה, על אף שהיא מעשה הרואי, קשה לדרוש לעשותו, והוא בגדר 'מידת חסידות'. ובנוגע לתרומת מח עצם: אמנם הגוף מחזירו, אך בהוצאתו כרוך צער וכאב, (וייתכן שאף סכנה מועטה בעקבות ההרדמה הכללית). וכתב הרב שלמה זלמן אויערבך³⁷ שזו מצווה רבה, אך אי אפשר לחייבה, ואף לא להפעיל על התורם הפוטנציאלי לחץ פסיכולוגי.

שלזינגר

מכון

10. שימוש בשליה לאחר לידה (הרב ד"ר מרדכי הלפרין)

שאלה | ידוע שיש הרבה סגולות לשליות של תינוקות, ויש אפשרות לרקוח מהן תרופות הומאופתיות שיכולות לטפל בתינוק שהשליה נלקחה ממנו ולשפר את מצבו הבריאותי. האם מותר לפי ההלכה להשתמש בשליה אחרי לידה?

תשובה | הדיון ההלכתי תלוי בגדר תוקף המנהג לקבור את השליה, מנהג שמוזכר על ידי חלק מן הפוסקים.

1. קבורת מת ואיבריו היא חובה שמפורשת בתורה.³⁸ נוסף על כך, חובה גם לקבור איברים שנכרתו חיים אם הם עונים על הגדרת 'אבר מן החי'. הסיבה לחובת הקבורה היא טומאת האיברים ודרישת ההלכה למנוע הכשלה בטומאה זו.³⁹

2. לעומת זאת, רקמות אנושיות מן החי, ובהן שליית אדם, אינן טמאות, ואין חובה לקוברן.⁴⁰

3. לאור האמור, לכאורה היה נראה שלא להעביר את השליות לקבורה. עם זאת, בדיקה מקיפה יותר מעלה שלוש עובדות שאינן תומכות בביטול המנהג: א. יש רתיעה נפשית רחבה מהתייחסות לשליה כאל פסולת שמושלכת לאשפה. רתיעה זו באה לידי ביטוי בהזדמנויות רבות, ורבים מן האוכלוסייה שותפים לה.

35. שו"ת הרדב"ז, סי' אלף נב.

36. הכינוס הבינלאומי הראשון לרפואה, אתיקה והלכה, תשנ"ג; ועי' חוות בנימין ג, עמ' תשא-תשג.

37. מובא ב'נשמת אברהם', אה"ע סי' פ.

38. דברים כא, כג; שו"ע, יו"ד סי' שמא; שם, סי' שמח.

39. שו"ת נודע ביהודה, תנינא יו"ד סי' רט.

40. שו"ת אגרות משה, יו"ד ח"ג סוף סי' קמא.

ב. מקור לרגישות אנושית זו מצוי בתלמוד הירושלמי (שבת, פי"ח ה"ג): 'השליא הזאת... טומנין אותן בארץ, כדי ליתן ערבון לארץ'.

ג. מחבר הספר 'נחמד למראה'⁴¹ מתח ביקורת חריפה (על פי דברי הירושלמי) על נשים שזורקות את השליה ולא קוברות אותה בארץ. הביקורת של בעל 'נחמד למראה' היא על קהילות שלא הכירו את המנהג העתיק של קבורת שליות, כדוגמת קהילתו של מחבר 'גשר החיים'.⁴²

4. יש להדגיש שאין מדובר כאן על חיוב ברמת 'דין' אלא ברמת 'מנהג',⁴³ ולכן אין לאסור שימוש בשליות לצרכים רפואיים.

סיכום: מותר להוציא חלקים מן השליה למטרות רפואיות ולהשתתף בקורס בנדון. בנוגע לאכילת חלקי שליה על ידי אדם מבוגר, יש מקום לדון בנפרד.⁴⁴

11. נגיעת פיזיותרפיסטית⁴⁵ בגברים (הרב ד"ר מאיר פרנקל)

שאלה | א. מה מותר לפיזיותרפיסטית לעשות בעבודה עם גברים מבחינת דיני נגיעה בהם?

תשובה | א. עקרונות גדרי נגיעה של מטפלת במטופל במהלך טיפול פיזיותרפי דומים לגדרי נגיעה במהלך כל טיפול בחולה: טיפול רפואי, סיעודי וכדומה. אפשר לסכם את הדינים כך:

טיפול פיזיותרפי לחולה שיש בו סכנה - סכנת חיים או ספק סכנת חיים - וכן לחולה בעל כאבים עזים, או לחולה שהטיפול בו נועד להחזיר איבר לתפקוד, וללא טיפול פיזיותרפי זה ייפגע תפקוד האיבר - במקרים אלו יש לחלק בין מגע טיפולי למגע של קרבה וחיבה: מגע טיפולי מותר, ומגע של חיבה או קרבה אסור. לכן, פיזיותרפיסטית יכולה לטפל במטופל גבר אם המגע הוא טיפולי בלבד. אם היא חושבת או חשה - מצדה או מצד המטופל - שהמגע הוא מגע של חיבה, אין היתר לטיפול כזה. טיפול פיזיותרפי לאדם בעל מיחושים בלבד או לאדם בריא: אסור לפיזיותרפיסטית לטפל טיפול כזה בגבר. ברוך ה' יש כיום פיזיותרפיסטים גברים, והמטופל יוכל לפנות אליהם.

41. נחמד למראה, ח"ב דף נד ע"ג; הובא ב'שדי חמד', כללים מערכת ק, כלל לז; בשו"ת ציץ אליעזר, ח"י סי' כה פ"ח אות ט; בשו"ת מנחת יצחק, ח"ז סי' קב.

42. גשר החיים, ח"א פט"ז פיס' ג אות ג.

43. שו"ת ציץ אליעזר, שם.

44. על השימוש הרפואי בשליה לטיפול בתינוק במצוקה, עי' בדברי אב"י בשם 'אמרה לי אם' (שבת קלד ע"א), וכן בירושלמי שבת, פי"ח ה"ג.

45. על עבודת פיזיותרפיסטית בכלל ובשבת בפרט, ראו: יצחק שיף, 'התעמלות, עיסויים ופיזיותרפיה בשבת', רפואה והלכה: הלכה למעשה, עמ' 515-522 (2006); עמק הלכה, ח"א עמ' 177-185 (1985); ספר אסיא, ח"ד עמ' 49-57 (1983); מרדכי הלפרין וענת סין-הרשקו, 'כוננות לטיפול פיזיותרפי בשבת', שו"ת - ספר אסיא ח"ט, עמ' 161-163 (2004); אסיא נג-נד, עמ' 213-214 (1994); פיזיותרפיה וריפוי בעיסוק לאור ההלכה, אסיא פא-פב, עמ' 79 (2008).

12. פקק הרחם לעניין טומאת נידה (הרב ד"ר מרדכי הלפרין)

שאלה | כידוע, אחד מן התהליכים שעוברת אישה מעוברת לפני הלידה הוא יציאת פקק הרחם. האם האישה נידה בשלב זה?

תשובה | דין יציאת פקק הרחם תלוי במחלוקת רבי יהודה וחכמים במשנה במסכת נדה (פ"ג מ"א). לדעת רבי יהודה דימום פקק הרחם אוסר את האישה, ולדעת חכמים הוא איננו אוסר. לכן, הסוגיה תהיה פשוטה, אם נניח את ההנחות האלה:

- א. לפני כל לידה יוצא הפקק הרירי, ומעורב בו מעט דם.
- ב. מקור הדם הזה איננו דם שיצא מן הרחם, אלא דם שיוצא מצוואר הרחם בתהליך פתיחתו ומחיקתו. כאשר מחיקת צוואר הרחם הושלמה, והפתיחה היא פתיחה מלאה, אנו מניחים בוודאות שיצא גם דם הפקק הרירי.
- ג. אם ראינו דם במהלך השלב הראשון של הלידה - שלב הצירים, המחיקה והפתיחה - גם חכמים אוסרים את האישה, כי קיימת חזקה שכל דם שנראה - יצא מן הרחם.
- ד. אם לא ראינו שיצא דם, והאישה הגיעה לפתיחה מלאה, אין לנו סיבה להניח שיצא דם מן הרחם, אך אנו יודעים בוודאות שיצא דם הפקק הרירי. רבי יהודה סובר ש'אין פתיחת הקבר בלא דם', היינו ש'אין פתיחת הקבר בלא דם' הפקק הרירי - שאוסר את האישה לדעתו - ולכן האישה נאסרת. לעומתו, חכמים סוברים שדימום הפקק הרירי איננו אוסר, ולכן אם לא ראינו דם, וכל שאנו יודעים בוודאות הוא שיצא הפקק הרירי, האישה איננה נאסרת.

13. כפייה לניתוח כריתת רגל (הרב ד"ר מרדכי הלפרין)

שאלה | מהן דעת ההלכה ודעת החוק בנוגע לניצולת שואה חולת סוכרת שהשתתפה בניסויים של יוזף מנגלה, והיא אינה רוצה שיכרתו לה את הרגל כדי להצילה. האם חובה להתעקש על הכריתה או לא?

תשובה | אם החולה כשירה מבחינה נפשית ומבחינה שכלית, הגרש"ז אורבך זצ"ל סובר שראוי לנסות לשכנעה, אך אסור לכפות אותה, ואילו הגרא"י ולדנברג סובר שיש לכפות אותה.⁴⁶ החוק בישראל הוא כשיטת הגרש"ז אורבך, אם מדובר בחולה שנותרו לה פחות משישה חודשים לחייה.⁴⁷

14. ניתוח אף לצרכים אסטטיים (הרב ד"ר מרדכי הלפרין)

שאלה | האם מותר לבצע ניתוח פלסטי? יש לי אף בעייתי, ומלבד הבעיה הרפואית שהוא יוצר, יש בו גם בעיה קוסמטית קלה.

תשובה | שאלתך תלויה במידת הצורך האובייקטיבי לניתוח האף. להבנת הנושא נביא כמה מקורות וטיעונים הלכתיים בעד ניתוח פלסטי ונגדו:

46. ראו אנציקלופדיה הלכתית רפואית (מכון שלזינגר תשס"ו), כרך ב ערך 'הסכמה מדעת'; שם, עמ' 1661-1687, ובמקורות המצוינים שם. ראו גם 'נשמת אברהם', ח"ד חו"מ סי' תכז סעי' ד.

47. חוק החולה הנוטה למות התשס"ו - 2005. החוק מובא בספר 'אסיא' עמ' 308-325.

1. התורה התירה לרפא רק לצורך הצלת חיים או למנוע נזקים בריאותיים חמורים, ולכן ניתוח פלסטי איננו נכלל בגדר ההיתר 'ורפא ירפא'. טיעון זה איננו מבוסס. מדברי רבי עקיבא במדרש⁴⁸ נלמד שההיתר לעסוק ברפואה דומה באופן עקרוני להיתר הכללי לשימוש בחוקי הטבע למען האדם ורווחתו. ולכן, מרגע נתינת ההיתר, אין הוא מוגבל דווקא לטיפול רפואי במחלה, אלא גם לטיפול רפואי לצורכי פרנסה לדוגמה, כשם שאיש האדמה משתמש בחוקי הטבע לצורכי פרנסתו. אם כן, טענה שמגבילה את היתר השימוש בחוקי הטבע שקשורים לרפואה רק למטרת הצלת חיים איננה מתאימה למה שנאמר לעיל, ולכן היא איננה מקובלת על דעת רוב הפוסקים.

2. סיבה אפשרית נוספת לאסור ניתוח פלסטי היא איסור האדם לחבול בעצמו או בחברו (משנה בבא קמא, פ"ח מ"ו).

יש דיון רחב בשאלה זו בספרות הפוסקים, וכדאי להזכיר כאן תשובה משו"ת 'אגרות משה' (ח"מ ח"ב סי' סו). בתשובה מובאים נימוקים הלכתיים כבדי משקל שמתירים ניתוח פלסטי לצרכים מובהקים, כגון נערה שנזקקת לניתוח כזה כדי להגדיל את סיכוייה להינשא. בעל 'אגרות משה' סובר שאיסור 'חובל' אינו נוהג גם לשיטת הפוסקים שחולקים על הרמב"ם, אם מתקיימים שני התנאים האלה: החבלה נעשית ברצונו של הנחבל, ומבחינה אובייקטיבית היא נעשית לטובתו.

מתשובה זו עולה שאפשר להתיר ניתוח פלסטי גם אם אדם עלול להישאר בלא מקור פרנסה, אם יש הערכה אובייקטיבית שניתוח פלסטי עשוי לשפר את סיכוייו להתפרנס.

3. טענה נוספת לאסור ניתוח פלסטי דורשת דיון: יש איסור לאדם לסכן את עצמו, ובכל ניתוח יש סכנה של תמותה מן ההרדמה ומסיבוכי הניתוח, גם אם הם סיכויים נמוכים. יש מעריכים שסיכוי התמותה של אדם בריא מן ההרדמה הוא 1:10,000-1:30,000, וסיכון זה פחות מרמת הסיכון להיהרג בתאונת דרכים בשנה שלמה. למרות שנימוק זה שכיח בדיונים רפואיים-הלכתיים, הוא מוגבל אם הסיכונים נדירים יחסית ומטרת הניתוח חשובה, כגון הגדלת הסיכויים למציאת פרנסה או בן זוג. בעל 'נודע ביהודה'⁴⁹ הוכיח מן הגמרא (בבא מציעא קיד ע"ב) שמותר להסתכן לצורכי פרנסה אם חשש הסכנה נמוך יחסית. כך נפסק להלכה גם בספרי הלכה נוספים, כגון שו"ת 'אגרות משה'⁵⁰ והדברים ידועים.

לסיכום: אם ניתוח האף ייעשה לטובתך גם מבחינה אובייקטיבית, מותר לך לעשותו, אך אם מבחינה אובייקטיבית אין לו הצדקה - ברור שאין לו היתר הלכתי, ואם כך הוא במקרה שלך - אסור לך לעבור את הניתוח (וגם לא כדאי...). מובן שאין בידי להעריך נתון זה, ושעלייך להתייעץ עם רופא המשפחה שלך ועם רב האזור שלך.

48. מדרש שמואל, ד; מדרש תמורה, ב.

49. נודע ביהודה, תניינא יו"ד סי' י.

50. שו"ת אגרות משה, ח"מ א סי' קד.

מכון משפטי ארץ

15. גִּנְבַת דַּעַת

שאלה | א. בימינו בעלי חנויות מעוניינים שקונים ייכנסו לחנותם ויתרשמו ממוצרי החנות גם אם אין להם כוונה לקנות דבר, כדי שהלקוחות יחושו תחושה חיובית כלפי החנות. האם במצב כזה יש בעיה להיכנס לחנות, להסתכל על מוצרים וגם לבדוקם, אם אין שום עניין לקנותם?

ב. אם מוצאים מוצר זול באינטרנט, האם מותר לבדוקו בחנות, כשיודעים שלא יקנו אותו בחנות זו? ואם לא, האם הודעה למוכר על כך תועיל?

תשובה | במשנה (בבא מציעא פ"ד מ"י) נאמר: 'כשם שאונאה במקח וממכר כך אונאה בדברים. לא יאמר לו בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח', וכן נפסק ב'שלחן ערוך'⁵¹ הלכה זו התבארה במסכת דרך ארץ:⁵² 'מפני שמשביח דעתו של מוכר, והראב"ד והפירוש שמיוחס לר"ש משאנץ⁵³ ביארו שהמוכר חושב שכוונתו של הקונה רצינית, בזמן שהקונה גונב את דעתו ומתלוצץ בו. המפרשים הזכירו סיבות נוספות לאיסור:⁵⁴

(1) גרימת צער למוכר, שחשב שימכור סחורה, ואחר כך התברר לו שלא מכר.⁵⁵

(2) הקונה מוריד את מחיר החפץ וגורם הפסד למוכר, אם יש שם אנשים נוספים.⁵⁶

(3) אדם אחר לא ייקח את החפץ, מאחר שהוא מבין שהקונה רוצה לקנותו.⁵⁷

(4) הקונה מטריח את המוכר לחינם.⁵⁸

אם כוונת האדם בזמן הכניסה לחנות אינה לגרום נזק או צער, אלא להתרשם ממוצרי החנות, וייתכן שהוא ירצה לקנות בחנות הזאת בפעם הזאת או בפעם אחרת, מותר לו לעשות זאת. על כן התיר 'פתחי החושן'⁵⁹ להסתובב בכמה חנויות ולברר מחירים, כיוון שזו דרך משא ומתן, ואם הקונה ימצא שהמחיר בחנות זו הוא הזול ביותר - הוא יקנה בה.⁶⁰ וודאי שאם הקונה מודיע למוכר שכוונתו היא רק לבדוק מוצר כלשהו - מותר לבדוק אותו, שכן אין הוא מצער את המוכר או גונב את דעתו. על כן, במקרה כזה כדאי לומר למוכר שמטרת הכניסה לחנות היא רק לראות את המוצרים או לברר עליהם וכדומה.

51. שו"ע, חו"מ סי' רכח סעי' ד.

52. דרך ארץ, פרקי בן עזאי פרק ו.

53. ראב"ד ופירוש המיוחס לר"ש, לספרא פר' בהר.

54. ראה פתחי חושן, אונאה פט"ו הע' טו.

55. מאירי בבא מציעא נח ע"ב.

56. מאירי, שם.

57. רשב"ם, פסחים קיב ע"ב ד"ה אל תעמוד על המקח.

58. חובת השמירה ל'חפץ חיים', פי"ד.

59. פתחי חושן, שם.

60. עי' גם בשו"ת משפטי ארץ, ח"א עמ' 170.

16. גמ"ח שנסגר

שאלה | יש לי גמ"ח להפצת דיסקים: אני מקליט שיעורים, עורך אותם, צורב אותם, מדפיס אותם, ומחלק אותם בחינם. הציוד שאני עובד איתו, כגון מחשבים ומדפסות, נקנה מתרומות הציבור. לצערי, הגמ"ח אינו יכול להמשיך לתפקד בעקבות מחסור בתרומות, ובעקבות העובדה שגם לי כבר אין הכוחות והזמן הדרוש כדי להמשיך בהפצה. שאלתי היא: מה עליי לעשות עם הציוד שנשאר? למי הוא שייך?

תשובה | ב'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רנג סעי' ו) מבואר שראוי להמשיך להשתמש בכסף למטרות דומות לאלו שלמענן הוא נתנם. על כן, כדאי למצוא מי שעוסק בתחום הפצת תורה בחינם ולהעביר לו את הציוד.

17. הוראת קבע

שאלה | בני למד בישיבה גבוהה. מלבד תשלום שכר הלימוד לשיבה, תרמנו לה תרומות בהוראת קבע לתקופה קצובה. הבן התחתן ברוך ה', עזב את הישיבה, והתחיל ללמוד בכולל. בשלב זה המשכורת שהוא מקבל מן הכולל אינה קבועה, ואנחנו תומכים בו. הורנו לבנק לבטל את הוראת הקבע, כי קשה לנו לשלם את כל התשלומים. האם נהגנו כשורה או שמא עלינו להמשיך לתרום את התרומה לשיבה, על אף שבנו כבר אינו לומד בה?

תשובה | יש לדון אם חתימה על הוראת קבע מהווה נדר לנתינת צדקה. ראשית נציין שאם אדם גומר בלבו לתת סכום כסף לצדקה, יש לדון אם יש דין 'נדר' במחשבה. בעניין זה נחלקו הפוסקים הראשונים. להלכה הרמ"א⁶¹ סובר שיש לחוש למחמירים, והפוסקים נחלקו מה הכריע ה'שלחן ערוך'.⁶² אם לא גמר בלבו, אלא כתב שק או הוראת קבע, יש לדון אם יש דין נדר בכתב.

ראשית נדון אם הכתיבה נחשבת 'נדר' לפני מסירת השק לגבאי הצדקה. יש אומרים שאין דין התחייבות בכתב נחשב 'נדר', משום שנאמר (ויקרא ה, ד) 'לבטא בשפתי', וכל זמן שלא ביטא את נדרו בשפתי, אין בכך כלום.⁶³ ויש חולקים וסוברים שדין התחייבות בכתב נחשב 'נדר'.⁶⁴ עם זאת, במקרה דנן, ובו הוראת הקבע כבר הועברה לשיבה, פסק בספר 'צדקה ומשפט'⁶⁵ שהנדר חל בלא ספק, שהוא נדר גמור, ושלא ניתן לחזור ממנו. הפסק נאמר על נתינת שק, שכן החוק שאוסר לבטלו מחשיב את נתינתו 'נדר גמור'. ועל אף שאפשר לבטל הוראת קבע, בעל ספר 'צדקה ומשפט' מסיק שגם היא נחשבת 'נדר גמור', מכיוון שהיא נחתמה וניתנה למוטבים.

ויש לשאול: האם ניתן להתיר נדר זה לאחר שניתנה הוראת הקבע לשיבה?

61. רמ"א, יו"ד סי' רנח סעי' יג; רמ"א חו"מ סי' ריב סעי' ח.

62. ראה ספר 'צדקה ומשפט', פ"ד הע' טו.

63. שו"ת נודע ביהודה, חו"מ סי' ל; שו"ת חיים שאל ח"ב סי' יג; נתיבות המשפט, חידושים סי' צו ס"ק ט.

64. שו"ת חוות יאיר, סי' קצד; שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' רכז; אורים ותומים, סי' צו ס"ק ה; ערוך השלחן, חו"מ סי' עג סעי' יד; ראה גם פסקי דין רבניים, ירושלים ח"ה עמ' קז.

65. צדקה ומשפט, שם הע' מה.

הכלל הוא, שכל זמן שהצדקה לא ניתנה לעני, אפשר להישאל על הנדר, אך לאחר שהיא ניתנה, כבר אי אפשר להישאל עליה.⁶⁶ אם כן, יש מקום לומר שיהיה אפשר להישאל על צדקה שטרם ניתנה.⁶⁷ לכאורה יש אומדנא שהתרומה לשיבה הייתה על דעת שהבן ילמד בה, ואם כן, צריך לברר אם אפשר לבטל את הנדר מכוח אומדנא זו. ראה 'צדקה ומשפט',⁶⁸ שכותב בשם שו"ת 'חתם סופר',⁶⁹ שהולכים אחר האומדנא. עם זאת, אם האומדנא אינה ברורה באופן מוחלט, רצוי להתיר את הנדר בפני חכם.

18. ועד עובדים

שאלה | אני עובד בחברה גדולה מאוד, ובזמן האחרון החלו כמה עובדים להתאגד ופנו אליי שאחתום ואצטרף להתאגדות של ועד עובדים; כדי להקים ועד, החוק דורש שלכל הפחות שליש מן העובדים יחתמו על הצטרפות אליו. האם לתורה יש עמדה בעד ההצטרפות או נגדה? מה הן הבעיות ההלכתיות שיכולות להתעורר סביב התארגנות כזו? האם אין בה פגיעה במעסיק או הפרת חוזה וכדומה?

תשובה | ועד עובדים הוא גוף שנועד להגן על זכויות העובדים: למנוע את ניצולם, למנוע פיטורין לא מוצדקים וגם לדאוג לרווחת העובדים על ידי ארגון ימי נופש וכדומה. העובד רשאי להגן על הזכויות שהוא אמור לקבל ממעסיקו, ולפיכך מותר לעובדים להתאגד, כדי שהמעסיק יתחשב בהם.⁷⁰ יש פוסקים שמתירים לעובדים גם לשבות מעבודתם בסכסוכי עבודה קיצוניים בינם ובין מעסיקיהם.⁷¹ בחברות רבות בימינו מקובל לארגן ועד עובדים בהסכמת המעסיק, וזכות זו קבועה בחוק. על כן, גם לפי ההלכה וגם לפי החוק, מותר לתמוך ולהצטרף לוועד עובדים, והצטרפות כזו אינה מפירה את חוזה העבודה.⁷² יש לציין שאם ידוע שמדובר בוועד שעלול לדרוש דרישות מוגזמות שאינן מיועדות להועיל לקידום החברה - אסור להצטרף אליו, שהרי 'כל פועל מותר ויעומד להביא תועלת בעבודתו ולא להפסיד'.⁷³ וכן כתב הרמב"ם (הל' שכירות פי"ג ה"ז):

כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ולא יעכבנו כך העני מוזהר שלא יגזול מלאכת בעל הבית ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן ומוציא כל היום במארה אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן מלאכה...

עם זאת, אם נראה שהמעסיקים עלולים לפגוע בזכויות העובדים, הרי שוודאי טוב להקים ועד עובדים שיגן על זכויותיהם.

66. שלחן ערוך, יו"ד סי' רנח סעי' ו.

67. ראה צדקה ומשפט, שם.

68. שם, פ"ד הע' כז.

69. שו"ת חתם סופר, יו"ד סי' רלז.

70. בבא בתרא ט ע"א; רא"ש (שם); שו"ע, חו"מ סי' רלא סעי' כז.

71. ראה סקירה ב'תחומין' (ח"ה עמ' 295 ואילך), ובה מובאות דעותיהם של הרב צבי פסח פרנק, הרב משה פיינשטיין, הרב אברהם שפירא ועוד.

72. ראה שו"ת אגרות משה, חו"מ חלק א סי' נח; שו"ת משפטי עוזיאל, חו"מ מב; שו"ת עשה לך רב, חלק ב סי' סד.

73. שו"ת משפטי עוזיאל שם.

19. נזק בהשאלת חפץ

שאלה | שאלתי סולם מן השכן שלי. אני אדם כבד יחסית, וכשעליתי בסולם ועבדתי אִתּוֹ, אחד השלבים נשבר. יש אפשרות לתקן את השלב שנשבר, אך הסולם לא יראה יפה, כי צבעו לא יהיה אחיד, וכנראה שגם השלב לא יהיה חזק ויציב כבעבר. האם עליי לשלם בעבור סולם חדש או שאני חייב רק לתקן את השלב שנשבר?

תשובה | אינך חייב לתקן דבר, שכן הנזק נגרם בזמן עשיית מלאכה, וחל עליו הכלל: 'מתה מחמת מלאכה'.⁷⁴ אמנם ב'שלחן ערוך'⁷⁵ משמע שיש מקרים שבהם אדם ששבר חפץ מחמת כובדו חייב לשלם, אך דין זה נאמר רק אם החפץ נשבר על ידי אדם שלבעל החפץ לא היה ידוע שישתמש בו, ואילו במקרה שלך השכן השאיל לך אישית את הסולם, והוא היה מודע למשקלך.

20. תוספת בנייה בבניין דירות

שאלה | בבעלותי דירה עם גינה בקומת הקרקע, ואני מתכוון להרחיב את הדירה בשטח הגינה. על פי היתר הבנייה אני מחויב לבנות יסודות ושלד באופן שיאפשר לשכנים מעליי להרחיב את דירותיהם על גג ההרחבה שלי שאלותיי הן:

- (1) למי שייך גג ההרחבה שאבנה?
- (2) האם יש לי אפשרות למנוע מן השכן שגר מעליי להשתמש בגג ההרחבה (מטעמי קניין או מחוסר נוחות שנגרמת מבנייה כזו)?
- (3) אם השכן שגר מעליי ישתמש בגג ההרחבה, האם אני יכול לדרוש תשלום עבור השטח? ואם כן, כיצד מחשבים שווי זה?

תשובה | ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' קנז סעי' י) קובע על פי דברי הגמרא (בבא בתרא ו ע"א):

כותל חצר המבדיל בין שני השותפין שנפל, יש לכל אחד מהם לכוף את חבירו לבנותו עד גובה ארבע אמות. רצה האחד והגביהו יותר מארבע אמות, אין מחייבין אותו ליתן חלקו במה שהגביהו יותר מארבע אמות, אלא (אם) כן בנה כותל אחר גבוה כנגד הכותל שביניהם, שאז מחייבין אותו לתת חלקו בגובה שכנגד כותלו. כיצד, בנה האחד כותל שביניהם והגביהו עשר אמות, ובא חבירו ובנה כותל אחר כנגדו או בצדו והגביהו כותל האחר שש אמות, מחייבין אותו ליתן חלקו בשתי אמות שהוסיף על ארבע אמות, שהרי נראה ממעשיו שהוא רוצה בהם.

דהיינו, אם אדם השתמש בכותל שבנה חברו בין החצרות, הוא מחויב לשלם על הבנייה שבנה חברו. הראשונים מבארים שני ביאורים מדוע אדם חייב לשלם על שימוש בשטח שהשכן בנה מלכתחילה לצרכיו שלו.⁷⁶ התוספות⁷⁷ סוברים שהחויב נובע מן ההנאה

74. שו"ע, חו"מ סי' שמ סעי' א.

75. שו"ע, חו"מ סי' שפא סעי' א.

76. ראה נתיבות המשפט, סי' קנז, ביאורים ס"ק ז; עמק המשפט, הל' שכנים, סי' לט; סא.

77. תוס', בבא קמא כ ע"ב ד"ה טעמא.

שהוא נהנה מבניית השכן, גם אם הוא אינו קונה את המקום שנהנה ממנו, ואילו ה'נימוקי יוסף'⁷⁸ סובר שהחיוב נובע מן הבעלות שיש לו על השטח, ומן העובדה שהשכן שבנה התכוון להקנות לו את השטח כשירצה להשתמש בו. נוסף על כך, הרמב"ם והראב"ד⁷⁹ נחלקו אם יש חיוב גם כשהנהנה אינו קונה את השטח ואינו יכול להשתמש בו כפי שיכול להשתמש בשטח שלו. לפי ביאורים אלו נענה על השאלות דלעיל:

(1) באופן עקרוני, שטח גג ההרחבה שייך לשכן שבנה אותה, כל זמן שלא נבנתה התוספת.

(2) לכן, לשכן שבנה יש סמכות למנוע מן השכן שגר מעליו להשתמש בשטח זה.

(3) אם השכן שגר מעל ההרחבה מעוניין להשתמש בשטח, אפשר לדרוש ממנו תשלום על השימוש הזה, אם משום שהוא נהנה מעבודת השכן שבנה אם משום שהוא קונה חלק במבנה לצורך השימוש.

ולפי כל האמור, השואל יכול לגבות כרצונו.

21. פרסומת למאכלים לא בריאים

שאלה | האם יש גנבת דעת בפרסומת שמציגה לדוגמה אדם שמח ויפה ששותה משקה מסוים, אם אמנם המשקה טעים, אבל לא בריא?

תשובה | הרמב"ם (הל' דעות פ"ד ה"ט) כתב: 'יש מאכלות שהם רעים ביותר עד מאד וראוי לאדם שלא לאוכלן לעולם... הרי אלו לגוף כמו סם המות...'. הגרש"ז אויערבאך⁸⁰ מדייק מדבריו שלמרות שמאכלים אלו הם לגוף 'כמו סם המוות', מכל מקום, רק ראוי שלא לאוכלם, אך אין איסור גמור באכילה זו. הסיבה לדיוק זה היא, שהאיסור לאכול מאכלים לא בריאים נובע מן הפסוק (דברים ד, טו) 'ונשמרתם לנפשותיכם', והוא חל רק כשהפגיעה בבריאות מידית, ואילו במאכלים אלו, שדרך העולם לאכול אותם, אין התורה אוסרת לאוכלם, שכן זהו מנהג העולם. אם כן, אף על פי שיש מאכלים שמזיקים לבריאות וראוי שלא לאוכלם, אין איסור לאוכלם ולמוכרם.

בנוגע לפרסום: ראשית נדגיש שפרסום שמציג במפורש את המוצר כמוצר בריא למרות שאינו כזה, הוא פרסום אסור מדין שקר וגנבת דעת. יש לדון בנוגע לפרסום עקיף על ידי הצגת תמונה של ספורטאי, שגורמת לאנשים תחושה שהמוצר יסייע לבריאותם ויחזק אותם ולא להפך. במסכת בבא מציעא (ס ע"א) שנינו: 'רבי יהודה אומר: לא יחלק החנוני קליות ואגוזין לתינוקות, מפני שהוא מרגילן לבא אצלו. וחכמים מתירין...'; ולהלכה נפסק כדעת חכמים.⁸¹ אם כן, לדעת רבי יהודה אסור למוכר למשוך את התינוקות שייקנו אצלו על ידי נתינת קליות ואגוזים. בספר 'פתחי חושן'⁸² מבאר שבמעשה כזה נגבת דעת התינוק, שחושב שנותנים לו מתנת חינוך מתוך אהבה ואחוה, אבל למעשה נתנו לו מתנה

78. נמוקי יוסף, בבא בתרא ג ע"א בדפי הרי"ף ד"ה אבל.

79. ראב"ד, הל' שכנים פ"ג ה"ד; מגיד משנה שם ה"א.

80. מצוטט בספר 'לב אברהם', ח"ב עמ' יז.

81. שו"ע, חו"מ סי' רכח סע' יח.

82. פתחי חושן, אונאה פט"ו הע' נה.

כדי למשוך אותו גם בעתיד. הרב ד"ר איתמר ורהפטיג⁸³ מעלה סברה אחרת: 'אני מרגיל את פלוני לקנות אצלי לא בגלל שהחליט בראש פתוח כי סחורתי טובה יותר אלא בגלל שהרגלתי לבוא אלי בטובות הנאה צדדיות כשהוא עצמו אינו מודע דיו לסיבה שהוא מעדיף אותי דווקא'. היות שהלכה כחכמים, מסתבר שאין איסור בשכנוע רגשי. ולענייננו, מכיוון שבפרסום מסוג זה הנתונים אינם נסתרים כלל, וכל אחד יכול לברר את רמת הבריאות של המאכל, נראה שאין מניעה מבחינת ההלכה לפרסם מאכלים לא בריאים. עם זאת, מכיוון שהרמב"ם כותב שראוי שלא לאכול מאכלים שמזיקים לבריאות, נראה שגם ראוי לאדם לעסוק בדברים שיביאו טובה לזולת. על כן, למי שיש אפשרות להימנע ממכירת מאכלים מזיקים ומפרסומם, פעולות שעשויות לפגוע בבריאותם ובחיייהם של אחרים, ודאי טוב וראוי להימנע מפעולות אלו ולחפש אפיקי פרנסה אחרים.

22. העברת כרטיס נסיעה בתחבורה ציבורית לאדם אחר (הרב אריאל בראלי)
שאלה | האם מותר להעביר כרטיס נסיעה בתחבורה ציבורית לאדם אחר? לכאורה, הכרטיס נקנה כדת וכדין, ועדיין לא פג תוקפו!
תשובה | יש להפנות שאלה זו לחברת הנסיעות, שכן על אף ששילמת על הכרטיס, הרכישה נעשתה על דעת כללי החברה. קונה זוכה במה שקנה רק על פי הגדרות המכירה, ועל אף שבזמן קניית הכרטיס לא נכתב במפורש שהוא אישי, מכל מקום הקנייה נעשתה על דעת סמכותה של החברה לפרש את תנאי הרכישה. לדוגמה, לאחר בירור שערכנו עם חברת 'אגד', התברר שהכרטיס אישי, ואי אפשר להעבירו, לא במתנה ולא בתשלום.

23. פגיעה באיטום גג של שכן (הרב אריאל בראלי)
שאלה | שכן הרחיב את ביתו לאחר שקיבל הסכמה מדיירי הבניין האחרים. במהלך העבודה נפלו כמה פעמים כלי עבודה על גגו של אחד השכנים ופגעו ביריעות הזפת שלו. בסופה שהשתוללה לפני כמה חודשים התברר שיש נזילה בגג בעקבות הפגיעה באיטומו, והקבלן ועובדיו סיימו את עבודתם בבניין. האם אפשר לחייב את השכן שהזמין אותם?

83. תחומין ג, עמ' 363.

תשובה | הרמב"ם⁸⁴ פסק שפועל שהזיק חייב לשלם, ומקור דבריו ממשנה במסכת בבא קמא (פ"ט מ"ג): 'והבנאי שקיבל עליו לסתור את הכותל ושיבר אבנים או הזיקן חייב לשלם'. בגמרא (בבא קמא ד ע"א) יש סברה לחייב את בעליו של עבד שהזיק מדין 'ממון המזיק', אך זו סברה מיוחדת שנאמרה רק על עבד, שכן הוא נחשב 'ממונו' של בעל הבית, ואילו פועל אינו נחשב כך. יש מי שחייב את השכן על פי סברה מחודשת:⁸⁵ יש 'אנן סהדי' שהשכנים הסכימו להרחבת הבית רק אם לא ייגרם להם נזק, ולכן, כאשר השכן ביקש אישור מן השכנים, הוא התחייב לשאת בנזקי פועליו. לפי האמור, החיוב הבסיסי מוטל על הפועל שהזיק, ואם לא ניתן לגבות ממנו, חייב השכן להשתתף בתשלום הנזק לפי הפשרה שיחליטו ביניהם.

24. תחומים מותרים בעריכת דין (הרב אריאל בראלי)

שאלה | סיימתי השנה את לימודי בפקולטה למשפטים, ועליי להחליט לאיזה תחום אפנה. האם יש שיקולים תורניים שעליי להתחשב בהם?

תשובה | מקצוע עריכת דין הוא בעייתי, היות שמדובר על שותפות במערכת שאינה מקבלת את משפטי התורה. בעזרת ה', בעתיד תאמץ מדינת ישראל באופן רשמי את דיני התורה, כנאמר (ישעיהו א, כו): 'ואשיבה שפטיך כבראשונה...'.⁸⁶

ייצוג בבית משפט: בתחום ייצוג לקוחות בבית משפט עליך לסווג את הפונים אליך לשלוש קבוצות:

א. אם נראה לך שמי שפונה אליך הוא שקרן, אסור לך לסייע לו. זו כוונת המשנה במסכת אבות (פ"א מ"ה): 'אל תעש עצמך כעורכי הדינים', אסור ללמד את אחד מן הצדדים טענות שקריות.⁸⁶

ב. אם לדעתך נתקלת בעוול שנעשה ללקוח, מצווה עליך לסייע לו ולהוציא את הצדק לאור. הרב שטרנבוך ניסח היטב אפשרות זו:⁸⁷ 'אם משוכנע שהצדק עם מרשו אשר אינו יודע היאך לבסס דבריו ולטעון, ישנה מצווה להציל עשוק מיד עושקו ולהשיב אבידה לבעלים'.

ג. אם לא גיבשת דעה, ואפשר שהצדק עם מי שפנה אליך, זכותך לתת בו אמון ולעזור לו לטעון את מה שמבחינתו הוא אמת. עם גמר המשפט, עליך ליידע את הלקוח שפסק הדין עלול ליצור בעיית ריבית או גזל.

בעריכת דין יש כמה תחומי התמחות שמותר לעסוק בהם על פי הדין:

א. תעבורה - יש לשלטון במדינת ישראל סמכות הלכתית מלאה לתקן תקנות שמיועדות לשמור על הבטיחות בדרכים.⁸⁸ לכן, אין סתירה בתחום זה בין משפטי התורה ובין חוקי התעבורה, והדרך סלולה לפניך להגיע לכס המשפט ולהתמנות לשופט תעבורה.

84. רמב"ם, הל' חובל ומזיק פ"ו ה"א; שו"ע, חו"מ סי' שפד סעי' ג.

85. מנחת אשר, ח"א סי' קיג.

86. יחזקאל, ח"ד סי' סה.

87. תשובות והנהגות, ח"א סי' תשצד.

88. שו"ע, חו"מ סי' ב.

ב. משפט פלילי - הענישה שנהוגה במדינת ישראל אינה תואמת את דרכה של תורה.⁸⁹ עם זאת, הראשונים כבר כתבו שהתורה מכירה במערכת ענישה נוספת שתפקידה להרתיע עבריינים לפי צורך השעה. הר"ן בדרשותיו (הדרוש האחד עשר) כתב: "ידוע הוא כי המין האנושי צריך למשפט ויחויב להענישו כפי תיקון סדר מדיני וכפי צורך השעה שאם לא כן איש את רעהו חיים בלעו, ויהיה העולם נשחת". לאור זאת, אפשר גם לייצג עבריינים ולהעניק להם כלים משפטיים, מבלי לשקר כמובן. לדוגמה: מותר להטיל ספק בראיות שהוצגו נגד נאשם, אך אסור ליצור לו אליבי שקרי.⁹⁰

ג. ייעוץ משפטי וייעוץ לחוזים - מותר לעסוק בייעוץ משפטי ולערוך חוזים משפטיים בין גופים, ובלבד שלא תיווצר בעיית ריבית. בתחום זה החוזה מייצג את הסכמת שני הצדדים, ואין לו שייכות למשפט התורה. עם זאת, יש תחומים שבהם השכלה תורנית יכולה לתרום לניסוח הסכמים שתקפים גם על פי ההלכה. לדוגמה: צוואה סטנדרטית אינה תקפה על פי ההלכה, אך אפשר להוסיף לה סעיף שיכשיר אותה לפי גדרי ההלכה, ובעזרת הוספה זו אפשר לקדם את מערכת המשפט לקראת תיקונה השלם.

25. שבירת מוצר בחנות (הרב אריאל בראלי)

שאלה | שברתי בטעות מארז גבינה בחנות, וכשדיווחתי על שבירתו למנהל המקום, הוא פטר אותי מתשלום. יש לי חשש שהוא לא יאמר את האמת לחברת הייצור, אלא יאמר שהמארז נשבר בדרך לחנות. האם עליי לשלם על המארז בכל זאת?

תשובה | על פי הדין אתה חייב לשלם, משום שאדם מועד לעולם, בין מזיד בין שוגג (בבא קמא כז ע"א). עם זאת, זכותו של הניזק למחול על חובו, וכך עשה בעל החנות. בנוגע לחשש שלך שתהיה שותף לדבר עברה, שכן מסתבר לך שהבעלים לא ימחלו בקלות על התשלום: נקודת המוצא היא, שמעמידים כל אדם בחזקת כשרות, וכך צריך לנהוג גם כלפי מנהל החנות ולהניח שלא ישקר לחברת הייצור. נוסף על כך, מבירור שנערך עם נציגי שירות מכמה חברות מזון, התברר שהם אינם גובים תשלום במקרים כאלה, כדי ליצור תדמית טובה בעיני הלקוחות.

26. טעות במחיר שנרשם על מוצר (הרב שלמה אישון)

שאלה | לפני כמה שנים נכנסתי לחנות חרוזים וראיתי שרשרת שמחירה 58 ש"ח. כשהסתכלתי על שרשרת אחרת, ראיתי שמחירה 85 ש"ח. לא ידעתי היכן הטעות: היה אפשר לקרוא את פתק המחיר משני כיוונים, ולכן המחיר מצד אחד היה 58 ש"ח, ומן

⁸⁹. לכתחילה צריך להשתית את הענישה על עקרונות תורניים.

⁹⁰. הרב אשר ויס, שיעור לעורכי דין, באתר 'משפט לעם'.

הצד השני - 85 ש"ח. שאלתי את המוכר כמה עולה השרשרת. הוא הסתכל ואמר: 58 ש"ח. שילמתי, קניתי ויצאתי. עליי לציין שלפעמים יש בחנות חרוזים זו שרשרות דומות מאוד שמונחות באותו מקום, ואחת מהן קצרה מעט יותר מן השנייה, ולכן מחירה זול יותר.

(1) האם נהגתי כשורה?

(2) האם הייתי צריכה ליידע את המוכר שראיתי בחנות שרשרות שמחירן 85 ש"ח?

(3) אם לא נהגתי כשורה - מה עליי לעשות?

(4) פעמים רבות יש בחנויות מחירים שונים על אותו מוצר, בגלל מבצע או עדכון מחירים. האם יש בעיה לקנות את המוצר לפי המחיר הזול יותר?

תשובה | השאלה אם נהגת כשורה תלויה בשאלה אם המחיר 58 ש"ח הוא מחיר מקובל לשרשרת מסוג זה בחנות זו או שזהו מחיר נמוך מאוד ביחס למחיר המקובל. אם זהו מחיר מקובל ו-85 ש"ח הוא מחיר מופרז - נהגת כשורה. אולם אם מחיר זה נמוך מאוד ביחס למחיר המקובל בחנות זו לשרשרת מסוג זה, יש להניח שהקריאה הנכונה של המחיר הייתה 85 ש"ח, ולכן נהגת שלא כשורה. מן העובדה שהמוכר אמר לך שהמחיר הוא 58 ש"ח, נראה שזהו מחיר סביר, ואם כך, נהגת כאמור כשורה.

מכל מקום אם נהגת שלא כשורה (למרות חוסר הסבירות של אפשרות זו כאמור) עברת על דין הונאת ממון. לפי ההלכה, רשאי המוכר במצב כזה לבטל את העסקה, אך זכות ביטול העסקה מוגבלת בזמן, והיות שכבר עברו כבר כמה שנים - אין הוא רשאי לבטלה. ואם כך, העסקה כשרה, ואינך צריכה לעשות דבר, מלבד החרטה על המעשה וקבלה לעתיד שלא לעשותו שוב.

בנוגע למקרים שבהם מופיע על מוצר מסוים מחיר נמוך מן המחיר שמופיע על מוצרים דומים אחרים: לפי החוק את זכאית לשלם את המחיר שמופיע על המוצר. ההיגיון שבחוק הוא הרצון להבטיח שהמחיר שיודפס על המוצרים יהיה מחיר עדכני, כדי שכל קונה ידע בדיוק כמה הוא משלם על המוצר. חוק זה נועד לתקנת הציבור, ועל כן גם מבחינת ההלכה יש לו תוקף, וממילא את רשאית להסתמך עליו גם על פי ההלכה.

27. העדפת קניית מוצר מיהודי (הרב שלמה אישון)

שאלה | מהו הפרש המחיר שבו עליי להעדיף לקנות מוצר מתוצרת הארץ ולא לקנות מוצר מתוצרת חוץ? לדוגמה: מחיר שמן זית מתוצרת הארץ (עבודה עברית) הוא 44 ש"ח לליטר, ומחירו של שמן זית באיכות זהה מתוצרת חוץ (ספרד) הוא 33 ש"ח לליטר. **תשובה** | נאמר בתורה (ויקרא כה, יד): 'וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו'. ורש"י (שם) מביא את דרשת חז"ל:

מנין כשאתה מוכר, מכור לישראל חברך, תלמוד לומר וכי תמכרו ממכר לעמיתך מכור, ומנין שאם באת לקנות קנה מישראל חברך, תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך.

הרמב"ם וה'שלחן ערוך' לא פסקו מדרש זה להלכה, אולם בשו"ת הרמ"א (סי' י) פסק אותו להלכה והדגיש שאין לומר שדין זה תקף רק כאשר המחירים זהים, אלא גם אם

הגוי הוזיל את המחיר שהציע, יש לקנות מיהודי (אם אפשר). ויש לשאול: מהו שיעור ההוזלה שהוזיל הגוי ובו עדיין יש לקנות דווקא מיהודי? ומאיזה שיעור הוזלה נתיר ליהודי לקנות מן הגוי ולא מן המוכר היהודי? בעניין זה כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סי' קכט):

עדיין יש לעיין כמה השיעור ההפסד בזה, שיפטור עי"ז מלקנות מישראל, ואם נאמר דרך בשיעור הפסד מרובה נפטר בזה, אז היינו באים להמבואר בפוסקים, לענין השיעור הפסד מרובה, הנאמר בפוסקים לענין או"ה, דיש סוברים לחלק בין עני לעשיר, ויש סוברים דאזלינן בתר שתות מהקרן... אכן מצאתי בס' דרכי תשובה (יו"ד סי' קנ"ט סק"ז), שהביא מס' מרבה תורה (סק"ח), שכתב, די"ל דדוקא כשהריבית שיקח מהעכו"ם, הוא פחות משהו פרוטה, אז יקדים הישראל, אבל אם הריבית שיקח מהעכו"ם, הוא כשיעור שוה פרוטה, העכו"ם קודם וסיים בצ"ע עיי"ש, ולפי דברינו גם נדון דידן דינו כמו בריבית, ולמעשה צ"ע כמו בשם כנ"ל.

לפי דברינו, אם ההפרש גדול יותר משישית הקרן (דהיינו 20%, שתות מלבר) - אין חובה לקנות מן היהודי; אם ההפרש פחות משהו פרוטה - יש חובה לקנות מן היהודי; ואם ההפרש הוא בין שני השיעורים הללו - יש ספק. בנידון דידן ההפרש בין המחיר הזול שהציע הגוי ובין המחיר היקר שהציע היהודי הוא למעלה משישית, ועל כן מותר לקנות את תוצרת החוץ שזולה יותר. עם זאת, יש לציין שיש אומרים בשם הרב קוק זצ"ל שגדר קנייה מיהודי זהה לגדר הידור מצווה, היינו שליש ולא שישית. לפי דעה זו, גם בנידון דידן יש מקום לרכוש מתוצרת הארץ.

28. ירידים וערבי מכירה (הרב שלמה אישון)

שאלה | אנחנו מנהלים 'חנות' ביתית למוצרי יודאיקה ומתנות, וכן אתר באינטרנט. האם מותר לנו להשתתף בירידים או בערבי מכירה בערים או ביישובים שיש בהם חנות ובה מוצרים דומים? האם יש הגבלות לכך?

תשובה | אם מדובר בעיר, ובה החנויות מיועדות לציבור רחב, מותר לפתוח חנות למכירת חפצי יודאיקה גם אם יש בעיר חנות דומה. הלכה זו נובעת מן ההנחה שבעיר יש קהל לקוחות גדול, ויש מקום לתחרות, שגורמת רווח ללקוחות. עם זאת, לפי מידת חסידות ראוי שלא לפתוח את החנות המתחרה סמוך לחנות הוותיקה אלא במקום אחר בעיר.

לעומת זאת, אם מדובר ביישוב קטן ומבודד יחסית, וקהל הלקוחות של החנויות שבו מורכב מתושבי היישוב בלבד - אין לפתוח חנות נוספת שדומה לחנות הוותיקה. עם זאת, אם מדובר בשירות או במוצר שאינו קיים באותו יישוב - מותר. לכן, מותר להשתתף בירידים או בערבי מכירה מיוחדים גם ביישובים קטנים, ובלבד שהמבחר

שמוצע בירידים ובערבי המכירה האלה, וכן מחירי המוצרים שיוצעו בהם למכירה, שונים באופן ניכר ממבחר המוצרים ומחיריהם שבחנות הוותיקה שביישוב.⁹¹

29. השקעה במניות בחוץ לארץ (הרב שלמה אישון)

שאלה | האם נכון לומר שבהשקעה במניות בחוץ לארץ אנו פותרים למעשה בעיות רבות שעלולות לצוץ בקניית מניות בארץ (חילול שבת, איסור ריבית ועוד)?

תשובה | אכן, ברכישת מניות של חברות בחוץ לארץ מצטמצם מאוד החשש לעבור על איסורי שבת וריבית, אם כי החשש עדיין קיים, משום שגם בחוץ לארץ יש חברות בבעלות יהודים, או שיהודים עובדים בהן בשבתות. עם זאת, בחוץ לארץ אפשר ללכת אחר הרוב הלא יהודי ולא לחשוש לאיסור שבת וריבית, אלא אם כן יש ידיעה מפורשת אחרת. אך בחוץ לארץ יש מקום לחשוש חשש אחר: החזקת מניות של חברות שסוחרות במאכלות אסורים. ועל אף שמותר לגויים לאכול מאכלות אסורים, אסור ליהודי לסחור במאכלות כאלה, ולכן עלולה להיווצר בעיה בהחזקת מניות של חברה שסוחרת במאכלות אסורים.

לכן, למעשה יש להעדיף לרכוש מניות בארץ של חברות שסוחרות שבת וחתומות על 'היתר עיסקא'. לרכישה כזו יש גם ערך של חיזוק חברות שסוחרות על ההלכה, וגם ערך נוסף של חיזוק כלכלת מדינת ישראל, חיזוק שמסייע ליישוב ארץ ישראל.

30. חשש ריבית מסחר באופציות לפי מודל B&S (הרב שלמה אישון)

שאלה | בנוגע למסחר באופציות: לפי מודל B&S מחושבת ריבית על אופציות call. האם דינה כריבית?

תשובה | איסור ריבית מותנה בקיומה של הלוואה. אם אין הלוואה, גם אם מחיר נכס מסוים לוקח בחשבון את הריבית הנהוגה - אין איסור ריבית. רכישת אופציה אינה הלוואה, שכן התשלום על נכס הבסיס נעשה רק כאשר מקבלים אותו, והתשלום שנעשה מראש אינו עבור נכס הבסיס אלא עבור הזכות לרכוש אותו במחיר שנקבע, מעין תשלום פרמיית ביטוח. על כן, אין חשש ריבית, גם אם מודל B&S מחשב ריביות.

31. ייעוץ השקעות בבנק (הרב שלמה אישון)

שאלה | אני יועצת השקעות בבנק. אמנם לבנק יש 'היתר עיסקא', אך מתוקף תפקידי עליי לייעץ בנוגע למניות ואג"ח לכלל הציבור. איך אוכל להקפיד על הלכות ריבית, שמירת שבת של חברות וכיוצא באלו?

תשובה | יש להבחין בין כמה מצבים, הן מבחינת אופי הייעוץ הן מבחינת זהות מבקשי הייעוץ:

מבחינת אופי הייעוץ יש להבחין בין מצב שבו את ממליצה על אפיקי השקעה באופן כללי - לדוגמה: אג"ח קונצרני, תעודות סל, מניות מת"א 100 וכדומה - ובין מצב שבו את ממליצה על מניות ספציפיות. המצב הראשון קל יותר, משום שבאפיקים שאת ממליצה

91. ע"י שו"ע, חו"מ סי' קנו סעי' ה-ז.

עליהם יש אפשרות לבחור בהשקעות כשרות, ומבחינה זו, ייעוץ זה דומה להמלצותיה של יועצת תזונה על סוגי מאכלים כשרים ולא כשרים: מבקש הייעוץ הוא זה שיכריע בסופו של דבר אם לקנות אוכל כשר או לא. המצב השני בעייתי יותר: אם את יודעת על מניות או אג"חים מסוימים שנחשבים בעייתיים מבחינת ההלכה, ואת ממליצה עליהם - המלצה זו עלולה להיחשב הכשלה באיסור. עם זאת, אם מתוקף עבודתך את מחויבת להמליץ גם על מניות ואג"חים כאלה, יש להחשיב מצב זה בתור 'שעת הדחק' ולהסתמך על הפוסקים שסוברים שאין איסור ריבית ברכישת אג"חים גם בלא 'היתר עיסקא'. גם בנוגע לחילול שבת אפשר לסמוך על ההנחה שהיקף המניות שהלקוח ירכוש אינו משמעותי כל כך מבחינת החברה, ואין בו השפעה על איתנותה הכלכלית של החברה, וממילא אין ברכישתו סיוע ניכר לחילול שבת.

כאמור, יש להתחשב גם בזהות מבקשי הייעוץ. אם את מתרשמת (על פי מראה, לבוש וכדומה) שמדובר באדם ששמירת ההלכה חשובה לו, וממילא ייתכן שגם מסלול השקעות כשרות היה מעניין אותו - ראוי שתפני את תשומת לבו למסלולי ההשקעות הכשרות ותציגי את העובדה שמבחינת ההלכה היהודית יש עדיפות להשקעות כאלה. אך אם את מניחה שהיושב לפניך אינו מתעניין בשמירת הלכה בכלל ובהשקעות כשרות בפרט, אינך חייבת להמליץ לו על השקעות כשרות ואת יכולה להסתמך על מה שכתבנו לעיל.

32. השקעה בחברות שמסרבות לדון לפי דין תורה (הרב שלמה אישון)

שאלה | האם מותר להשקיע בחברות שאינן מוכנות להתדיין לפי דין תורה (לבקשת אחד הצדדים), אלא אך ורק בבית ממשפט חילוני?

תשובה | אין ספק שיש בעייתיות בחברה שאינה מוכנה להתדיין לפי דין תורה. עם זאת, בנוגע להשקעה בחברה כזו, אם מדובר בהשקעה קטנה שאינה משפיעה על התנהלות החברה, נראה לעניות דעתי שאפשר להקל מן הטעמים האלה:

- א. לא ברור שהחברה תזדקק להתדיין בבית משפט.
 - ב. גם אם היא תזדקק להתדיין בבית משפט, ייתכן שבכל מקרה הצד השני לא יהיה מעוניין להתדיין לפי דין תורה.
 - ג. גם אם הצד שני יהיה מעוניין להתדיין לפי דין תורה, ייתכן שבית המשפט יפסוק נגד החברה, ובעלי המניות לא ירוויחו מפסק דין שלא נפסק על פי ההלכה.
 - ד. גם אם בית המשפט יפסוק לטובת החברה, ייתכן שמדובר בסכומים שהחברה הייתה זוכה בהם גם על פי דין תורה, ולכן אין כאן הנאה מגזל.
- אם כן, במקרה כזה יש כמה ספקות, והסיכוי שבעלי המניות ייהנו מרווחים אסורים בעקבות סירובה של החברה להתדיין לפי דין תורה, הוא סיכוי נמוך מאוד. לכן, נראה לעניות דעתי שאין איסור להשקיע בחברה כזו, אם למשקיע אין יכולת להשפיע על החלטות החברה.

מכון המקדש**33. תרומת כליה על ידי כוהן ולוי (הרב עזריה אריאל)**

שאלה | האם כוהן או לוי שתורם כליה נחשב בעל מום ונפסל לעבודת בית המקדש?
תשובה | כוהן שתורם כליה אינו נחשב בעל מום, מכיוון שרק מום חיצוני פוסל את הכוהן מעבודת המקדש, וכלשון הרמב"ם (הל' ביאת המקדש פ"ו ה"ז):
 אין פוסל באדם אלא מומין שבגלוי, אבל מומין שבחלל הגוף, כגון שניטל כולייתו של אדם או טחול שלו, או שניקבו מעיו אף על פי שנעשה טרפה - עבודתו כשירה, שנאמר שבר רגל או שבר יד; מה אלו בגלוי - אף כל בגלוי.
 לוי בעל מום אינו נפסל מעבודת המקדש כלל, כדברי הגמרא (חולין כד ע"א) שפסק הרמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ג ה"ח):

זה שנאמר בתורה בלויים 'ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה' אינו אלא בזמן שהיו נושאים המקדש ממקום למקום, ואינו מצוה נוהגת לדורות. אבל לדורות אין הלוי נפסל בשנים ולא במומין אלא בקול שיתקלקל קולו מרוב הזקנה יפסל לעבודתו במקדש. ויראה לי שאינו נפסל אלא לומר שירה, אבל יהיה מן השוערים.

34. מקום הכיור במסעות (הרב עזריה אריאל)

שאלה | היכן היה הכיור במסעות בני ישראל במדבר?

תשובה | התורה מתארת בפירוט (במדבר פרקים ג-ד) את הובלת כלי המשכן במסעות בני ישראל במדבר, החל באריזת הכלים בכיסויים מיוחדים וכלה בנשיאתם על ידי הלויים. ככלל, המשכן עצמו נישא בעגלות באחריות בני גרשון ומררי, ואילו כלי השרת - הארון, השולחן, המנורה ושני המזבחות - נישאו על ידי בני קהת. הכיור אינו מוזכר כלל בכל הפרשה, והדבר אומר דרשני!

בשאלה זו חלוקות הדעות. רבי אברהם אבן עזרא (הפירוש הארוך, שמות לה, טז) כותב: 'הנה אין לכיור ולכנו בדים, **אולי על העגלות היו נשואים**'. סברתו מחשיבה את הכיור בתור חלק מחצר המשכן, ולא בתור כלי שרת. לעומתו כותב הרמב"ן (שמות לח, כא):
 ולא הזכיר בכאן [בפרשת פקודי, בפירוט מה שנעשה מנחשת התנופה] הכיור וכנו... ויתכן [טעם נוסף להשמטתו] שלא היה בפקודת איתמר [הממונה על בני גרשון ומררי, שמשתמשים בעגלות (במדבר ד, כח-לג), ומה שנתון לפקודת איתמר מבואר בפרשת פקודי (שמות לח, כא)], כי יכנס בכלל מה שאמר הכתוב (במדבר ג, לא): 'ומשמרתם [של בני קהת] הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם', **כי בכיור וכנו ישרתו למזבח**, והנה איננו בחשבון הפרשה הזו.

לדעתו הכיור נישא על ידי בני קהת כשאר כלי השרת. יש להעיר על דברי הרמב"ן: 'כלי הקודש אשר ישרתו בהם' לא נישאו בפני עצמם, שהרי נאמר על השולחן, על המנורה ועל שני המזבחות, שנשיאת כלי העזר של כל אחד מהם הייתה עם כלי השרת העיקרי שעבורו הם משמשים (ע' במדבר ד, פס' ז, ט, יב, יד). אם כן, נראה שכוונת הרמב"ן לומר שהכיור, שמוגדר על ידו כמשרת למזבח, נישא עם המזבח החיצון, ככתוב (שם, יד): 'ונתנו עליו את כל כליו אשר ישרתו עליו בהם, את המחנות את המזלגות ואת היעים ואת המזרקות, כל כלי המזבח, ופרשו עליו כסוי עור תחש ושמך בדיו'. אפשר לחזק את דבריו אם נשים לב שיש כאן כלל ופרט וכלל, ומסתבר לרבות כעין הפרט את שאר כלי המזבח. עם זאת, יש לתמוה: לכאורה הכיור הוא כלי העזר למזבח החשוב מכולם, ואם כן - מדוע דווקא הוא הושמט? גם בפסוקים אחרים שמזכירים את 'כל כלי המזבח' הכיור וכנו אינם נזכרים בהם (ראה שמות כז, ג; שם לח, ג).

35. ריקודים ליד הכותל המזרחי של הר הבית (הרב הלל בן שלמה)

שאלה | האם בריקודים ליד הכותל המזרחי של הר הבית, כנהוג בסיבובי השערים שמתקיימים כל ראש חודש, אין לחשוש מצד האיסור להקל ראש נגד שער המזרח?
תשובה | מכמה סיבות נראה שיש להתיר את הריקודים האלה, ואדרבה, יש לראות בהם דבר רצוי, שהרי זו שמחה של מצווה. ונפרט סיבות אלו:
א. במסכת ברכות (סא ע"ב) מבואר שאיסור קלות ראש נגד שער המזרח נאמר רק בזמן שהמקדש קיים, וזו היא הגישה המקובלת בדברי הראשונים.⁹² אמנם איסור עשיית צרכים לכיוון המקדש נוהג גם כיום,⁹³ אך נראה שעשיית צרכים היא ביזיון גדול יותר מקלות ראש, ועל כן יש להחמיר בה.
ב. לדעת רש"י, שער המזרח שנזכר בדברי חז"ל הוא אכן שער המזרחי של הר הבית. אבל לדעת הרמב"ם בפירושו למשנה (שם) ובהלכותיו,⁹⁴ וכן לדעת ראשונים רבים,⁹⁵ שער המזרח הוא שער ניקנור, השער המזרחי של העזרה, וכדבריהם משמע גם בספרי⁹⁶ ובירושלמי.⁹⁷ ואם כן, גם אם נאמר שהאיסור נוהג בזמן הזה, עיקרו נאמר על השטח שבתוך הר הבית.⁹⁸
ג. מסתבר לומר שריקודים שנובעים מתוך שמחה של מצווה אינם נחשבים קלות ראש - אם כמובן נשמרים גדרי הצניעות הראויים, ולמיטב ידיעתי כך הוא בסיבובי השערים

92. וב'מנחת חינוך' (מצווה רנד) ביאר שמסיבה זו האיסור אינו מופיע בטור וב'שלחן ערוך'.

93. איסור זה מוזכר בדברי ראשונים רבים, וכן בטור וב'שלחן ערוך' (או"ח סי' ג סעי' ה-ז); עם זאת, ה'יראים' (סי' תט) סובר שהוא אינו נוהג כיום.

94. רמב"ם, הל' בית הבחירה פ"ז ה"ה.

95. רבינו חננאל פסחים פב ע"א; ראב"ד ומאירי, תמיד לג ע"א; סמ"ג עשה קסד.

96. ספרי, נשא פסקה ט.

97. ירושלמי, יומא פ"א ה"ג.

98. כפי שאכן סובר הרמב"ם (הל' בית הבחירה פ"ז ה"ז). עם זאת, הסמ"ג (עשין קסד) סובר שהאיסור נוהג בכל השטח שרואה את הר הבית.

הנזכרים - וכפי שמתוארים באריכות בדברי חז"ל⁹⁹ והרמב"ם¹⁰⁰ הריקודים שהיו מתקיימים בזמן שהמקדש היה קיים בשמחת בית השואבה בעזרת הנשים, שסמוכה לשער ניקנור. אמנם מי שהשתתף בריקודים אלו היו חסידים ואנשי מעשה, ולא כל העם, אך נראה שעצם הריקוד אינו פוגע בגדרי קלות הראש האסורה.

ד. גם בתיאורים שמתייחסים לזמן שבו המקדש היה קיים, יש אזכורים של הגעה בשמחה רבה למקום, כמתואר במשנה במסכת ביכורים (פ"ג מ"ד): 'החליל מכה לפניהם עד שמגיעין להר הבית', וב'משנה תורה' לרמב"ם¹⁰¹. גם היום אנו רוצים לחזור למצב של העלייה ההמונית שמתוארת בספר תהילים (מב, ה): 'בקול הנה ותודה המון חוגג', ובאופן זה אנו מתקרבים ככל האפשר למקום שבו עלייה כזו מתאפשרת לנו. יהי רצון שנזכה במהרה לקיום דברי הפיוט: 'ושם נשיר שיר חדש וברננה נעלה'.

99. סוכה נא ע"א-נג ע"א.

100. רמב"ם, הל' לולב פ"ח הי"ג-הי"ד.

101. רמב"ם, הל' ביכורים פ"ד הי"ז.